

Разговор

Професор др Стаменко Шушак: ХРИШЋАНСКО ПОИМАЊЕ ЧОВЕКОВОГ ЖИВОТА, ЗДРАВЉА И БОЛЕСТИ

У овом броју нашег листа објављујемо разговор са професором др Стаменком Шушаком, руководиоцем Клинике за кардиоваскуларну хирургију Института за кардиоваскуларне болести Војводине и редовним професором кардиохирургије, опште хирургије и медицинске етике на Медицинском факултету Универзитета у Новом Саду.

Поштовани професоре Шушак, дозволите ми да Вам – у име читалаца и чланова уредништва листа *Виноград Господњи*, као и у своје лично име – срдачно заблагодарим што сте одазвали нашем позиву за разговор, у којем ћемо, верујем, имати прилику да чујемо Ваша драгоцена искуства и сазнања о неким од најзначајнијих тема у вези са хришћанским разумевањем људског живота, здравља, болести и другим актуелним питањима. Можете ли нам на почетку разговора рећи како бисте описали хришћанско поимање и однос према здрављу и болести?

Најпре желим да изразим велико задовољство и благодарност за благослов да са читаоцима *Винограда Господњег* могу поделити нека своја размишљања као лекар и верујући хришћанин. У светлу тога и желим да нагласим да нисам теолог, тако да наше читаоце молим да моје одговоре на Ваша питања схвате управо у том контексту. Дакле, сви изречени ставови биће – по мери мојих скромних могућности – лични и представљају лично искуство током тродеценијске лекарске праксе. Немају научно-теолошки карактер, јер нисам теолог. Такође, у већини случајева, не представљају ни општеприхваћене секуларне ставове савремене лекарске науке и праксе.

Ако говоримо о здрављу и болести, надасве о рођењу и смрти, онда говоримо о самоме човеку. У светлу тога бих, пре свега, поставио нека онтолошко-антрополошка питања. Шта подразумевамо када кажемо да је неко здрав или болестан? Шта подразумевамо када кажемо да је неко жив, односно мртав? Када је човек жив, односно када је човек мртав? То су кључна питања на која најпре треба дати одговор. Међутим, у одговорима на постављена питања, искуствено, кроз сву мени доступну литературу, наилазим на мимоилажење у ставовима савремене науке и хришћанске антропологије. Савремена наука човека посматра као индивидуу, тојест као нераздељиво јединство тела и душе са индивидуалном и колективном свешћу у интеракцији са околином која тежи овоземаљском благостању. Када се поклопе све наведене чињенице, савремена медицина каже да је човек жив. То се најбоље види у дефиницији здравља Светске здравствене организације (СЗО), која гласи: „Здравље је стање потпуног физичког, менталног и социјалног благостања, а не само одсуство болести и онеспособљености." Са друге стране, хришћанска антропологија човека посматра као трихотомно (троједино) биће, као нераздељиво јединство тела, душе и духа, створено по икони и подобију Божјем, при чему се његова иконичност поима као датост од Бога, а подобије као задатост, односно као потенцијал који би требало да оствари током свога овоземаљског живота. У овој дефиницији одмах уочавамо суштинску разлику у поимању човека као индивидуе (савремена наука), односно као трихотомног бића и непоновљиве личности (хришћанска антропологија). Савремена наука је антропоцентрична, док је хришћанска антропологија теантропоцентрична – христоцентрична. Антропоцентрични приступ подразумева човека као психосоматско биће са иманентним карактеристикама, док христоцентрични приступ види у човеку самога Христа, Бога и Човека, Богочовека, Који је Једини, у исто време, и иманентан и трансцендентан човеку. Човек је нераздељиво троједино биће које се налази у сталној кинези (подвигу), која подразумева

кретање навише (напред и нагоре). Једино је његова постура усправна и гледа напред, ка вечности. Због тога се он и назива речју човек (ἄνθρωπος). Дакле, када бисмо дефиницију здравља Светске здравствене организације преусмерили у христоцентричне воде, она би гласила: „Здравље је стање потпуног телесног, душевног и духовног благостања, остварено у љубави, послушању, смирењу и измирењу са самим собом, према ближњем и према Богу." Здравље, дакле, не представља одсуство болести, нити стање физичког, менталног и социјалног благостања, већ стални покрет човека према *двадесет петом часу*. Такав покрет човек чини и када је телесно болестан (а дубоко сам уверен да то, у нама невидљивој форми, чини и када је душевно болестан), када се налази у утроби мајке од момента зачећа па све до рођења, када је на самрти, када је у дубокој коми... Ту, у светлу наведеног, сада наилазимо на још један појам, а то је појам људског достојанства. Тај појам је, према моме дубоком уверењу, злоупотребљен у постмодерном и сада у трансхуманистичком друштву. Никада се толико није говорило о људском достојанству и људским правима, а да то достојанство и та права нису била тако грубо и тако често оспоравана, угрожавана и гажена као данас. То се највише огледа у све више заступљеном савременом еугеничком приступу човеку, који барку трансхуманизма неумољиво гура ка ери постхуманизма. Светиња живота се управо и огледа у његовој непоновљивости и достојанству као датости човеку, али и задатости од Бога да то исто достојанство сачува без обзира на то да ли се ради о нобеловцу или малоумнику, ембриону у утроби мајке или старцу у десетој деценији живота, физички и ментално здравом човеку или „мождано мртвом" човеку. Мислим да би савремени научници и лекари о овоме требало да размишљају увек када „обуку беле мантиле". Једино тада неће злоупотребити од Бога им дату слободу и достојанство које искључиво почива у слободној реализацији личног потенцијала ка уподобљењу Господу.

Покушавајући да резимирам, нагласио бих следеће: савремена наука гледа на болест као на нешто неприродно што треба лечити и искоренити. Хришћанска антропологија такође посматра болест као неприродну појаву, али до момента Адамовог пада, јер до тада, по својој природи, није ни постојала. После пада она постаје потпуно природна, иманентна човеку. До тада човек се налазио у непропадљивом стању, да би после пада примио семе пропадљивости и подложности болести и смрти. То семе, та клица смрти („ген апоптозе") остаје у људском геному чак и после Христовог Васкрсења, после Његове победе над смрћу, с тим што је човеку остало оно задато (спасоносно) подобије као сламка спасења на потенцијалном путу ка победи над смрћу, ка вечности. То подобије би требало да буде и наше стално усавршавање, а циљ нашег усавршавања би, опет, требало да буде трагање за смислом. А шта је смисао нашег живота? За моју маленкост, а верујем и за све хришћане, смисао човековог живота исказан је у последњим речима Символа вере: „...Чекам васкрсење мртвих и живот будућега века." Сада све зависи од нашег избора, боље речено од (зло)употребе дате нам слободе.

Болест, као „сећање на смрт", представља, дакле, божанску посету човеку која га лако може извући из најдубљег бездана његовог бића (ега, селфа, сопства) и преобразити га до те мере да се обожи и на тај начин спасе од стечене трулежности. То не значи да хришћанин не треба да се лечи када оболи, јер и дијагностика и лечење болести, као и сама посета лекару, представљају вид страдања исто као и болест, те на исти начин делују на човека као и сама болест, опомињући га на пролазност живота и усмеравајући га да сажме суштину свога досадашњег живота, да се покаје, исповеди и надаље живот благословено усмери ка Богу, без обзира на то да ли ће исход болести, односно њеног лечења, бити оздрављење или овоземаљска смрт.

Према православном хришћанском искуству и Предању Цркве, срце представља орган богопознања. Имајући у виду ту чињеницу, да ли нам можете рећи нешто више о духовном карактеру и улози срца у човековом животу?

Епистемолошка метафизика срца представља наслов једног мог предавања, одр-

Разговор

жаног пре неколико година и израз је личне импресије на моје досадашње искуство у односу на већину лекара и научника када се расправља о човеку као духовном бићу са свим његовим спознајним потенцијалима – физичким, душевним и духовним. Све што наука открије и спозна јесте нешто што аутоматски постаје природно и истинито. Оно што је (још) неоткривено, што није доступно нашем рационалном (разумском) поимању, представља нешто што је метафизичко (натприродно) и самим тим представља неку нашу фикцију која (са научне стране) нема додирних тачака са истином. Управо због тога – говорећи о срцу не само као о органу крвотока већ, истовремено, као о органу највишег људског познања – том предавању сам дао логички неприхватљив назив *епистемолошка метафизика*. Дакле, како нешто што још није откривено и научно доказано, што није доступно људском рацију, што није подвргнуто научним експериментима и тако даље, може да има сазнајни (научни, епистемолошки) карактер? Играјући се речима у наслову, покушао сам слушаоцима да укажем чак и на физичке (видљиве) особине срца, које указују на нешто што је (нажалост) још увек неспознајно нашем слепом рацију, а представљају духовни карактер овог органа. Те особине срца су очигледне, али се не могу појмити физичким чулима све док не развијемо наша унутрашња чула. Међутим, на крају, иако епистемологија нема никакве везе са метафизиком, практично су једна другој супротне по својој природи, у срцу се ипак сустичу. Ми се у срцу (и срцем) радујемо и тугујемо, смејемо се и плачемо, мрзимо и волимо, а све то су за наш разум духовне (за науку метафизичке) категорије. Те категорије, када се оваплоте, итекако су видљиве. Ми се у срцу невидљиво састајемо са Господом и надилазимо себе. Срце је, као и материца (утроба, κοιλία), једини орган који је у стању да обухвати Необухвативога. У срцу се налази и физички видљив крст са свим његовим иманентно-трансцендентним особинама. У њему, заиста, „нема ништа тајно што неће бити јавно, ни сакривено што се неће дознати и на видело изићи" (Лук. 8, 17).

Савремена антропологија у човеку види психосоматско биће. Међутим, библијска и потоња светоотачка хришћанска антропологија у човеку види много више од психосоматског бића. Како ви сагледавате однос савремене антропологије и хришћанске антропологије? Које су тачке додира, а где се примећује размимоилажење?

Већ смо дефинисали да савремена (секуларна) антропологија и наука уопште човека посматра као психосоматско биће (индивидуу), тојест као јединство тела и душе са присутном развијеном индивидуалном и колективном свешћу у интеракцији са околином која тежи овоземаљском благостању. Овакав поглед на човека највише долази до изражаја у већ поменутој дефиницији здравља Светске здравствене организације. Дакле, човек је здрав не само када није болестан (физички и ментално) и онеспособљен да врши свакодневне делатности него и када је задовољан својим друштвеним статусом (породичним, академским, финансијским и сличним). Овде нам се одмах логички намећу нека питања. А шта је са човеком који живи на ивици егзистенције, који нема завршен ниједан разред школе и који живи усамљен ван вреве савремене цивилизације? Шта уопште значи термин *социјално благостање*? Којим то инструментом меримо степен социјалног благостања? Наравно, оваквих и сличних питања има много, али не можемо дати прави одговор.

Дакле, посматрајући човека као индивидуу, а изучавајући само његово тело, наука је немоћна да говори о човеку у свој његовој пуноти, о човеку као личности. Зашто? Наука све доказује експериментом, а њиме можемо подвргнути само тело или (у већини случајева) само делове тела. Како ћемо душу и дух подвргнути експериментима? Е, наука је ту беспомоћна и управо због тога је потребна помоћ са „друге стране". Која је то „друга страна"? То је страна која такође користи „експеримент" да би „изучавала" човека у његовој пуноти. Тај експеримент се назива аскеза. Он се не спроводи на другоме већ на себи. Аскетским опитом спознајемо и надилазимо себе (човека).

Човек као индивидуа јесте биће затворене онтологије, неспособно да надиђе себе. Оно се бори са својом сенком и анимом (анимусом), покушавајући да дође до себе (до селфа, до ега). Са друге стране, човек као личност представља биће отворене онтологије са развијеном хоризонталом и вертикалом. Састајући се са Богом у дубини свога бића, у своме срцу, човек кида ланце трулежности, надилази себе и задобија вечност већ овде на земљи.

Човеков живот није случајност нити је дестинација људског живота смрт, како каже савремена наука. Човек се, према учењу наше Цркве, рађа по Промислу Божјем; његов живот има непоновљиву вредност, а циљ његовог живота јесте победа над смрћу и задобијање Царства небескога.

Каква су Ваша искуства о значају црквене вере и молитвеног живота у процесу лечења?

Споменуо сам већ улогу срца у молитви. Мени је Господ од раније дао да имам молитву коју – Богу хвала – негујем у мери својих скромних духовних могућности. Као лекар не могу да причам о значају молитве у процесу лечења, јер нисам духовник. Међутим, могу као пацијент да посведочим и поделим са читаоцима лично искуство и доживљај болести. Скоро ме је Господ посетио болешћу, тако да – слава Богу – имам искуства и као пацијент. Истовремено бити и лекар и пацијент представља велико искушење, велику унутрашњу борбу која се води дубоко у срцу. Тада све маске (сва стечена научна знања и сазнања) падају. Физика и метафизика, видљиво и невидљиво, спознајно и неспознајно, добро и лоше у мени беспоштедно је водило рат у несагледивим и, до тада, неспознајним дубинама мога срца, док је разум остао беспомоћан. И у таквој ситуацији Бог ми је дао смирења које покушавам да одржим у себи и сада када сам, слава Њему, потпуно оздравио. Заиста, у стањима болести и патње немамо логичког одговора нити решења. Најчешће смо склони паници и у таквим ситуацијама целим нашим бићем преовладава страх, јер очима гледамо ка смрти. Међутим, ако ту борбу усмеримо навише, искључиво се уздајући у помоћ Јединог Даваоца живота и Исцелитеља, излазимо као победници без обзира на исход болести.

Који су задаци и циљеви Биоетичког одбора при Светом Архијерејском Синоду наше Цркве, чији сте члан? Пред којим савременим изазовима се налази поменути Одбор?

Биоетички одбор наше Цркве представља тело састављено од теологâ и лекарâ, предвођено од стране Његовог Преосвештенства Епископа крушевачког господина др Давида, а које се бави свим значајнијим биоетичким питањима. Поновио бих пар чињеница које често наглашавам када је биоетика у питању. Напредак науке је, током последњих неколико деценија, толико изражен да се савременом научнику лако може учинити да зна све и да је продро у најдубље тајне људског бића и живота уопште. У таквом миљеу (све)знања, које нуди савремена наука, научник убрзо долази до тачке да своје знање, захваљујући достигнућима технике и технологије, може веома лако да примени, после чега лако поверује да га у томе нико и ништа не спречава, те да сме да оваплоти оно што је видео да зна и да може. Наравно, ту се одмах поставља логично питање да ли човек сме да ради све што може и што зна! Због свега тога, веома је битно да сва дешавања на пољу науке и технике уобличимо у оквире биоетике, који ће на крају од стране наших теолога бити еклисиолошки сажети и дефинисани.

Изазова има разних, од оних старих (абортуси, еутаназија, еугеника и слично) до савремених (клонирање, вантелесна оплодња, сурогат материнство, „мождана смрт"). Сви они су веома актуелни и захтевају велико ангажовање.

На крају, која би била Ваша порука читаоцима *Винограда Господњег*?

У свему гледајте Господа и никада нећете погрешити.

Разговарао презвитер др Милан Бандобрански